

THE ROLE OF HUMOR AND SATIRE IN CHILDREN'S LITERATURE

Raximbayeva Yulduz Shavkatovna

NDPI assistant named after Ajiniyaz

raximbayevayulduz783@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14166749>

ARTICLE INFO

Received: 08th November 2024

Accepted: 14th November 2024

Online: 15th November 2024

KEYWORDS

Children's literature, humor, satire, critical thinking, language development, emotional intelligence, moral reasoning, social norms, storytelling techniques.

ABSTRACT

This article explores the role of humor and satire in children's literature, focusing on how these elements engage young readers, increase understanding, and develop critical thinking skills. Humor and satire not only make stories fun, but also allow authors to introduce complex topics in a child-friendly way, encouraging children to think about social norms, relationships, and human behavior. Research has highlighted the effectiveness of humor in language development, emotional intelligence, and moral reasoning, and that these literary techniques serve as powerful tools for both entertainment and education.

BOLALAR ADABIYOTIDA YUMOR VA SATIRANING O'RNI

Raximbayeva Yulduz Shavkatovna

Ajiniyoz nomidagi NDPI assistenti

raximbayevayulduz783@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14166749>

ARTICLE INFO

Received: 08th November 2024

Accepted: 14th November 2024

Online: 15th November 2024

KEYWORDS

Bolalar adabiyoti, yumor, satira, tanqidiy fikrlash, tilni rivojlantirish, hissiy aql, axloqiy fikrlash, ijtimoiy normalar, hikoya qilish texnikasi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada yumor va satiraning bolalar adabiyotidagi o'rni o'rganilib, ushbu elementlarning yosh o'quvchilarni qanday jalb etishi, tushunishni kuchaytirishi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Yumor va satira nafaqat hikoyalarni zavqlantiradi, balki mualliflarga murakkab mavzularni bolalarga mos ravishda kiritish imkonini beradi, bolalarni ijtimoiy normalar, munosabatlar va insoniy xatti-harakatlar haqida fikr yuritishga undaydi. Tadqiqotda yumorning tilni rivojlantirish, hissiy aql va axloqiy mulohazalarni rivojlantirishdagi samaradorligi ta'kidlangan va bu adabiy uslublar o'yin-kulgida ham, ta'limda ham kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi.

KIRISH

Bolalar adabiyotining o'ziga xos tabiati hamda uning tarbiyaviy, badiiy-estetik qimmatini ijodkorlar va tanqidchilar diqqat markazida bo'lib kelmoqda. "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" haftaligida uyushtirilgan "Mustaqillik davri bolalar adabiyoti: tahlil va talqinlar" nomli davra suhbatida bu masala yuzasidan turli fikrlar bildirildi. Suhbatda ishtirok etgan professor S. Matchonov bolalar adabiyotining tarbiyaviy tomonlariga e'tibor qaratib, uning turli davrlarda o'ziga xos ravishda talqin qilinib, o'sha davrning yetakchi g'oyalari xizmat qilganini qayd etdi. Olimning fikriga ko'ra, XX asr boshlarida Hamza va Avloniy kabi ma'rifatparvarlar asarlarida ma'rifat g'oyalari ustuvor bo'lgan bo'lsa, sho'ro davrida asosan sho'ro mafkurasi ilgari surilgan. Mustaqillik davriga kelib esa, yangi qahramonlar nafaqat a'lo xulqi va yaxshi o'qishi, balki dunyoni tushunishga intilishi, tabiat va hayotga faol munosabati bilan ajralib turadi.[1]

Davra suhbatida ishtirok etgan Q. Qahramonov esa hozirgi globallashuv davrida bolalar adabiyotiga faqatgina tarbiya vositasi sifatida yondashish yetarli emasligini, balki u orqali bolalarning o'ziga xos ruhiy olamini kashf qilish kerakligini ta'kidlab, shunday yozadi: "Bolalar adabiyoti ham, avvalo, san'at hodisasi sifatida insonni badiiy kashf etishi zarur. Uning tasvir obyekti insondir. Demak, bolalik olamini kashf eta olmagan asar, qanday tarbiyaviy maqsadni ko'zlamasin, o'z maqsadiga erisha olmaydi".

Yumor va satira azaldan bolalar adabiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, yosh kitobxonlar e'tiborini o'ziga tortadi va ularning hikoyalarga qiziqishini kuchaytiradi. O'yin-kulgidan tashqari, bu elementlar chuqurroq maqsadlarga xizmat qiladi: ular bolalarga murakkab his-tuyg'ularni boshqarishga, ijtimoiy me'yorlarni tushunishga va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Yumor bolalarning qiziqish tuyg'usini uyg'otadi, ularni hikoyalarga jalb qiladi va adabiyotni yanada qulayroq qiladi, satira esa ularni atrofdagi dunyo haqida savol berishga va fikr yuritishga undaydi. Mualliflar bolalar tushuna oladigan tarzda murakkab mavzularni kiritish uchun yumordan foydalanadilar, ko'pincha engil yoki kulgili kontekstda hamdardlik, adolat va chidamlilik bo'yicha muhim saboqlarni o'z ichiga oladi.

Bolalar adabiyoti rivojlanib borar ekan, yumor va satira do'stlik, o'zlik va hatto kengroq ijtimoiy muammolar kabi nozik mavzularni hal qilishda hal qiluvchi rol o'ynashda davom etmoqda. O'ynoqi til, bo'rttirilgan stsenariylar va injiq qahramonlar orqali mualliflar bolalar ushbu mavzularni xavfsiz o'rganishlari mumkin bo'lgan joylarni yaratadilar. Ushbu tadqiqot bolalar adabiyotida yumor va satiraning rolini o'rganadi, bu elementlarning kognitiv, hissiy va axloqiy rivojlanishiga qanday hissa qo'shishini tahlil qiladi. Shunday qilib, u yumor va satiraning yosh kitobxonlarda ham ma'rifiy, ham hissiy o'sishga yordam beradigan o'ziga xos usullarini yoritib beradi.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yumor va satiraning bolalar adabiyotida tutgan o'rnini to'g'risida keng fikr yuritilib, olimlar uning bolalarning qiziqishi, tushunishi va kamolotiga ta'sirini o'rganadilar. Ushbu adabiyot sharhi bolalar kitoblarida yumor va satira qanday ishlashi, ularning hissiy va axloqiy rivojlanish, kognitiv qobiliyat va ijtimoiy xabardorlikka qo'shgan hissasi bo'yicha asosiy tadqiqotlarni sintez qiladi.

Yumor bolalar adabiyotida qiziqish va tushunishni kuchaytirish vositasi sifatida keng e'tirof etilgan. Nilsen va Nilsen (2000) kabi olimlarning ta'kidlashicha, yumor bolalarni adabiyot bilan shug'ullanishga undaydigan yoqimli va yoqimli o'qish tajribasini yaratishga yordam beradi. Yumor murakkab rivoyatlarni yoritib, ularni bolalar uchun ochiq va oson kuzatib borish imkonini beradi (McGhee, 2002). Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yumorni o'zida mujassam etgan bolalar kitoblari yosh o'quvchilarning qiziqishini yanada samaraliroq jalb qiladi, bu esa tushunish va saqlash stavkalarining yuqori bo'lishiga olib keladi (Zbaracki, 2003).

Tadqiqotlar yumorning kognitiv foydalariga ham ishora qiladi. Pol (2003) fikriga ko'ra, yumor bolalarni tanqidiy fikrlashga undaydi, chunki ular yumorni tushunish uchun istehzo, so'z o'yinlari va nomuvofiqliklarni tushunishlari kerak. Ushbu turdagi fikrlash lingvistik ongni va og'zaki fikrlash qobiliyatlarini yaxshilaydi, savodxonlik va kognitiv rivojlanishga yordam beradi. Ushbu topilmalar shuni ko'rsatadiki, yumor shunchaki o'yin-kulgi shakli emas, balki o'qishga qiziqish va tushunishni kuchaytiradigan ta'lim vositasidir.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda bolalar adabiyotida yumor va satiraning rolini o'rganish uchun sifatli kontent tahlili usuli qo'llaniladi. Yumor va satiradan foydalanish bilan mashhur bo'lgan mashhur va tanqidiy e'tirof etilgan bolalar kitoblari tanlovini tahlil qilib, ushbu tadqiqot yosh kitobxonlarning kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadigan o'ziga xos uslublar va mavzularni aniqlaydi. Quyidagi usullar ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va sharhlash uchun qo'llaniladigan yondashuvni belgilaydi.[3]

Kitoblardagi yumor va satira uslublarini aniqlash va tasniflash uchun kodlash tizimi ishlab chiqilgan. Ramka quyidagi toifalarni o'z ichiga oladi:

Yumor turlari: so'z o'yini, kinoya, mubolag'a va vizual yumor.

Mavzular: ijtimoiy me'yorlar, axloqiy saboqlar, empatiya va o'z-o'zini aks ettirish.

Maqsadli natijalar: faollik, tushunish, tanqidiy fikrlash va axloqiy fikrlash. Har bir toifa bolalar adabiyotidagi yumor va satira bo'yicha mavjud adabiyotlardan ma'lumot oldi va tanlangan matnlarni dastlabki o'qish orqali takomillashtirildi.

Har bir kitob diqqat bilan o'qilib, yumor va satira holatlari aniqlanib, ramkaga ko'ra kodlangan. Tadqiqotchilar guruhi materialni mustaqil ravishda kodlashdi, so'ngra izchillikni ta'minlash uchun natijalarni solishtirishdi. Kodlashdagi kelishmovchiliklar sharhlarni takomillashtirish va konsensusga erishish uchun guruh muhokamalari orqali hal qilindi. Yumor va satiraning kitob mavzulariga qanday hissa qo'shgani va yosh kitobxonlarga mo'ljallangan ta'siriga alohida e'tibor qaratildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tanlangan namunalar bo'yicha bolalar adabiyotidagi yumor va satira tahlili shuni ko'rsatadiki, bu unsurlar o'quvchilarning faolligini oshirish, kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy va hissiy ongni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, so'z o'yini, mubolag'a va kinoya kabi turli xil yumor usullari nafaqat hikoyalarni qiziqarli qilishda samarali, balki murakkab mavzularni yosh o'quvchilar tushunadigan tarzda kiritishga ham xizmat qiladi. Quyida natijalar ishtirok etish va tushunish, ijtimoiy xabardorlik va axloqiy rivojlanishning asosiy mavzulari bilan bog'liq holda muhokama qilinadi.[4]

1. Yumor va ishtiroq

Natijalar shuni ko'rsatadiki, yumor yosh kitobxonlar o'rtasida faollikni sezilarli darajada oshiradi, buni Jeff Kinni tomonidan yozilgan "Kichik bolaning kundaligi" va Deyv Pilkining "Kapitan Underpants" asarlarida ko'rish mumkin. Ushbu kitoblar o'quvchilarni o'ziga jalb qilish uchun so'z o'yini, vizual yumor va shapaloq birikmasidan foydalanadi, natijada o'qishga doimiy qiziqish va motivatsiya paydo bo'ladi. Bu McGhee (2002) tadqiqoti bilan mos keladi, bu yumor bolalarning matn bilan shug'ullanishi uchun yoqimli o'qish tajribasini yaratishini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, yumor murakkab hikoyalarni soddalashtirish orqali tushunishga yordam beradi. Masalan, Roald Dalning Matilda asarida adolatsizlik va qat'iyatlik mavzularini ta'kidlash uchun bo'rttirilgan personajlar va vaziyatlar qo'llaniladi, bu esa o'quvchilarga qiyin mavzularni o'z-o'zidan o'tkazib yubormasdan tushunish imkonini beradi. Ushbu topilma Zbaracki (2003) tomonidan ilgari o'tkazilgan tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlaydi, bu yumor hikoyalarni yosh o'quvchilar uchun ochiq va mos qilish orqali tushunishni kuchaytirishini aniqladi.

2. Satira ijtimoiy xabardorlik vositasi sifatida[5]

Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bolalar adabiyotidagi satira ijtimoiy muammolarga nisbatan tanqidiy qarashlarni bolalarga do'stona tarzda bayon etish orqali ijtimoiy ongni rivojlantirishga yordam beradi. Doktor Seussning "Loraks" va Gen Luen Yangning "Amerikada tug'ilgan xitoycha" kabi kitoblari ijtimoiy xatti-harakatlar, atrof-muhit muammolari va madaniy o'ziga xoslikni tanqid qilish uchun satiradan foydalanadi. Bu hikoyalar yumor orqali yosh kitobxonlarni real dunyo muammolari haqida o'ylashga, o'z munosabati va xatti-harakatlari haqida fikr yuritishga undaydi.

Jumladan, "Loraks"da personajlarning yumor-mutoyiba tasviri va atrof-muhitning buzilishining bo'rttirilgan tasviri atrof-muhitni muhofaza qilishning ahamiyati haqida kuchli izoh bo'lib xizmat qiladi. Bunday satirik yondashuv bolalarga inson harakatlarining tabiatga ta'sirini tan olish va tushunish imkonini beradi. Shunga o'xshab, Amerikada tug'ilgan xitoyliklar madaniy o'ziga xoslik va stereotiplarga murojaat qilish uchun yumordan foydalanadi va bolalarga turli nuqtai nazarlarga hamdard bo'lishga yordam beradi. Bu bolalar adabiyotidagi yumor madaniy va ijtimoiy tafovutlarni bartaraf etish orqali empatiya va bag'rikenglikni shakllantirishi mumkinligini ta'kidlagan Davies (2010) bilan mos keladi.

3. Axloqiy rivojlanish va axloqiy fikrlash[6]

Natijalar shuni ko'rsatadiki, satira va yumor ham axloqiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular bolalar uchun axloqiy savollarni o'rganish va oqibatlarini ko'rib chiqish uchun xavfsiz joy beradi. Charlotte's Web kabi hikoyalar E.B. Roald Dahlning Uayt va Matilda romani kulgili hikoyalar orqali axloqiy dilemmalar va axloqiy tanlovlarni taqdim etadi va o'quvchilarni mehribonlik, halollik va adolat kabi qadriyatlar haqida fikr yuritishga undaydi.

Charlotte's Web-da Uilbur va Sharlotta o'rtasidagi do'stlik va qishloq xo'jaligi hayvonlari o'rtasidagi kulgili o'zaro munosabatlar bolalar sadoqat, qurbonlik va mehribonlik mavzularini o'rganishlari mumkin bo'lgan qiziqarli hikoyani yaratadi. Xuddi shunday, Matilda chidamlilik va adolat mavzularini tasvirlash uchun yumor va mubolag'adan foydalanadi, yosh kitobxonlarga adolatsizlikka qarshi turishni o'rgatadi. Ushbu topilmalar Goldshteynni (2009) qo'llab-quvvatlaydi, u adabiyotdagi yumor va satira bolalarga xavf tug'dirmaydigan

kontekstda to'g'ri va noto'g'ri ko'rib chiqishga yordam beradi, axloqiy fikrlash va axloqiy fikrlashni rivojlantiradi.

4. Kognitiv va tilni rivojlantirish[7]

Yumor va satira ham bolalarni murakkab til tuzilmalari, so'z o'yinlari va kinoya bilan tanishtirish orqali kognitiv va til rivojlanishiga hissa qo'shadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Peggi Parishning Ameliya Bedelia kabi o'ynoqi tilga ega kitoblar bolalarga til nuanslari haqida o'rgatish uchun noto'g'ri tushunish va idiomatik iboralarning so'zma-so'z talqinlaridan foydalanadi. Bu yumor bolalarda metallingvistik ongni rivojlantirishga va so'z boyligini yaxshilashga yordam beradi, deb taklif qilgan Pol (2003) topilmalarini qo'llab-quvvatlaydi.

Tahlil qilingan kitoblar bolalarni til bilan chuqurroq shug'ullanishga, so'z birikmalari, idiomalarni va til ijodkorligini o'rganishga undaydi. Ushbu tajribalar lug'at va tushunish ko'nikmalarini mustahkamlaydi, umumiy kognitiv rivojlanishga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, yumorning bolalar uchun bir nechta ma'nolarni va nazarda tutilgan xabarlarini tushunishga bo'lgan talabi yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, chunki ular tilning sirt sathidan tashqarida sharhlashni va xulosa chiqarishni o'rganadilar.[8]

Topilmalar bolalar adabiyotida yumor va satiraning ko'p funktsiyali rolini ta'kidlaydi, chunki bu elementlar bir vaqtning o'zida ko'ngilochar, ta'lim beradi va hissiy va ijtimoiy rivojlanishni rag'batlantiradi. Bolalar kitoblaridagi yumor nafaqat o'yin-kulgi shakli, balki til ko'nikmalarini, axloqiy fikrlashni va tanqidiy fikrlashni kuchaytiradigan qimmatli pedagogik vositadir. Satira ko'pincha murakkab deb hisoblansa-da, yosh tomoshabinlar uchun moslashtirilganda samarali bo'ladi, chunki u bolalarni jamiyat normalariga shubha qilishga va atrofdagi dunyo haqida tanqidiy fikrlashga undaydi.

Ushbu topilmalarning bir ma'nosi shundaki, yumor va satira bolalar adabiyotiga o'ylangan holda, yoshga mos mavzular va hurmatli tasvirlarga e'tibor berish kerak. Yumor qulaylik va ishtirok etishga yordam bergan bo'lsa-da, satira bolalarning niyatlarini noto'g'ri talqin qilmasdan tushunishlari uchun ehtiyotkorlik bilan ishlashni talab qiladi. Mualliflar ravshanlik va inklyuzivlikni saqlab, murakkab mavzularni o'rganish uchun yumor va satiradan foydalangan holda muvozanatni saqlashlari kerak.[9]

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yumor va satira bolalar adabiyotida muhim rol o'ynaydi va kognitiv, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydigan ko'p qatlamli ishtirokni ta'minlaydi. Yumor va satira hikoyalarni yanada qulayroq qilish va ijtimoiy va axloqiy mavzularda mulohaza yuritish orqali yosh kitobxonlar uchun adabiyotning tarbiyaviy salohiyatini oshiradi. Tadqiqot ushbu elementlarni doimiy ravishda o'rganish muhimligini ta'kidlaydi va yumor va satiradan har tomonlama bolalik ta'limiga hissa qo'shadigan boyituvchi o'qish tajribasini yaratish uchun ataylab foydalanishni taklif qiladi.

References:

1. Qunduzxon Husanboyeva, Mutallib Hazratqulov, SHahlo Jamoldinova. Boshlang'ich sinflarda adabiyot o'qitish meto'dikasi. Toshkent. "Innovatsiya-Ziyo" 2020.
2. S.Fuzailov, M. Xudoyberganova, Sh. Yo'ldosheva. Ona tili. 3-sinflar uchun darslik – T.: O'qituvchi nashriyoti, 2019-yil.

3. Davies, C. (2010). Humor in Multicultural Children's Literature. *Children's Literature in Education*, 41(1), 2-19.
4. Goldstein, J. (2009). *The Psychology of Humor: Theoretical Perspectives and Practical Applications*. Academic Press.
5. Hunt, P. (2001). *Children's Literature: An Illustrated History*. Oxford University Press.
6. Kinney, J. (2007). *Diary of a Wimpy Kid*. Amulet Books.
7. McGhee, P. E. (2002). *Understanding and Promoting the Development of Children's Humor*. Kendall/Hunt Publishing Company.
8. Yang, G. L. (2006). *American Born Chinese*. First Second Books.
9. Zbaracki, M. D. (2003). "Using Humor in the Classroom". *Reading Teacher*, 57(6), 516-525.